

Giunterio Valrafo tiriamosios žurnalistikos galimybės Lietuvoje

Lukrecijus Tubys

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto
Žurnalistikos bakalauro studijų programos komitetas
Bernardinų g. 11, LT-01124 Vilnius
El. paštas: Lukrecijus.T@gmail.com

Straipsnyje¹ analizuojamas profesinis tiriamosios žurnalistikos klimatas Lietuvoje ir G. Valrafo² tiriamosios žurnalistikos metodų taikymo galimybės. Darbas aktualus tuo, kad tiriamoji žurnalistika, būdama labai reikšminga žurnalistikos rūšis, Lietuvoje menkai plėtojama, o dėl to iškreipiamas ir demokratijos funkcionavimas. Manoma, kad naudojant G. Valrafo žurnalistinius metodus, kurie Vokietijoje lėmė reikšmingus pokyčius, Lietuvoje būtų galima pagerinti ne tik tiriamosios žurnalistikos padėtį, bet ir paskatinti kokybinių pokyčių procesą Lietuvos visuomenėje.

Publikacijos tikslas – pristatyti G. Valrafo žurnalistinio tyrimo metodus ir išsiaiškinti, ar tokie tyrimo būdai galėtų būti veiksmingi Lietuvoje.

Straipsnyje apžvelgiami tiriamosios žurnalistikos raidos bruožai, G. Valrafo karjera ir svarbiausi darbai, žiniasklaidos, žmogaus teisių ir etikos ekspertų vertinimai apie tiriamosios žurnalistikos situaciją bei G. Valrafo metodų aktualumą Lietuvoje.

Raktiniai žodžiai: Gunteris Valrafas, eksperimentinė žurnalistika, žurnalistikos istorija, tiriamoji žurnalistika, žiniasklaida.

¹ Straipsnis parengtas pagal baigiamąjį bakalauro darbą „Gunterio Valrafo žurnalistikos tyrimų problematikos aktualumas“ (2015).

² G. Valrafas – vienas žinomiausių tiriančių Europos žurnalistų. Žurnalistinę veiklą jis pradėjo XX a. antroje pusėje. Labiausiai jį domino socialinės temos, tokios kaip rasizmas, kuri žurnalistą pastūmėjo atlikti net keletą tyrimų, pasirinkus tam tikrus vaidmenis. Ilgai trukusiais drąsiais darbais žurnalistas iškėlė tuometinės Vokietijos problemas ir paskatino visuomenę keistis, tad tokio tipo žurnalistiką Vokietijoje galima laikyti amžiaus reiškiniu. Vokietijoje jis vadinamas žurnalistikos legenda.

Išvadas

Lietuvoje pastebima tendencija, kad pirmus internetinių dienraščių puslapius yra „okupavusios“ bulvarinės, o ne didelę informacinę reikšmę turinčios naujienos. 2015 metų kovo pabaigoje Europos Komisijos paskelbtas Skaitmeninės visuomenės indeksas parodė, kad mūsų šalyje net 94 proc. visų interneto naudotojų skaito naujienas internete.³ Deja, naujienų skaitomumo rodiklis nėra tolygus naujienų kokybei. Žurnalistų bendruomenėje vis garsiau kalbama apie šalutinių naujienų sureikšminimo tendencijas.⁴ Tokių pavyzdžių turime ir Lietuvoje. Pavyzdžiui, žurnalisto Andriaus Tapino kritika⁵, kad skaitytoją bandoma suvilioti neetiškais būdais, kai mygtuko paspaudimas virsta reklamos pinigais.

Tokiai informacijai atsvara laikoma tiriamoji žurnalistika – viena rimčiausių ir atsakingiausių žurnalistikos rūšių. Tačiau ji visame pasaulyje susiduria su aukščiau išvardintomis turinio kokybės problemomis. Medijų teoretikas britas Hugo de Burghas teigia, kad „*patyrę tiriantys žurnalistai yra labai pesimistiški dėl šio žanro ateities. Komercinis spaudimas yra toks didelis, kad tiriamoji žurnalistika dažniausiai laikoma brangiausia žurnalistikos sritimi ir, nebesulaukusi tiek daug vartotojų dėmesio, paprasčiausiai metama lauk*“.⁶ Ši problema aktuali ir Lietuvoje – Žurnalistų sąjungos pirmininkas Dainius Radzevičius yra pastebėjęs, kad užsakomoji žurnalistika pamažu išstumia tiriamąją žurnalistiką.⁷

³ Europos Komisija. *Skaitmeninės ekonomikos ir visuomenės indeksas*. [interaktyvus], 2015 [žiūrėta 2015 birželio 25 d.]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/lietuva/documents/ip_digital_index_country_report_lt.pdf.

⁴ MARR, Andrew. *My trade. A short story of British journalism*. London: Macmillan, 2004. p. 106.

⁵ TAPINAS, Andrius. *Andrius Tapinas apie „klikais“ gyvenančią internetinę žiniasklaidą*. Žurnalistika kitaip. [interaktyvus], 2011 [žiūrėta 2015 balandžio 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.zurnalistika-kitaip.lt/jie-kalba/andrius-tapinas-apie-klikais-gyvenancia-internetine-ziniasklaida>

⁶ De BURGH, Hugo. *Investigative journalism. Context and practice*. London: Routledge, 2000, p. 15.

⁷ RADZEVIČIUS, Dainius. Lietuvos žiniasklaidos ir žurnalistikos raida 1990–2007 metais. In *Almanachas. Žurnalistika, 1990–2007*, Vinius, 2008, p. 19.

Tiriamosios žurnalistikos apibrėžimas

Brianas S. Brooksas knygoje „Investigative journalism. Context and practice“ išskiria keturis požymius, kuriais apibrėžia žurnalistinio tyrimo produkciją, būtent: išsamų ir detalų, labai analitišką, apimančią gaušybę faktų, surinktų per ilgą laikotarpį, ir demaskuojantį⁸.

H. de Burghas šio žanro atlikėją apibūdina kaip „vyrą ar moterį, kurio profesija yra išaiškinti tiesą ir klaidas, kurių gali pasirodyti viešojoje erdvėje. Šis darbas yra vadinamas tiriamąja žurnalistika ir jį reikia skirti nuo kitų tyrimų, kuriuos atlieka policija, teisininkai, auditoriai ar prižiūrėtojai, vadovaujantis tokiu požiūriu, kad darbo tikslas nėra limituotas, [...] turi stiprų ryšį su auditorija.“⁹ Šiuo atveju teiginys, kad tiriamojo darbo tikslas nėra limituotas, paaiškina faktą, jog hipotezei nepasitvirtinus atliktas darbas vis tiek gali būti naudingas, jei buvo rasta naujų faktų.

Knygoje „Investigative journalism manual“ aiškinama, kad tiriamoji žurnalistika gali būti suprantama kaip „originalus, aktyviai veikiantis procesas, per kurį išieškomos visuomenės interesui aktualios problemos. Naujos informacijos arba tokios informacijos, kurią susumavus gaunamos naujos įžvalgos, pateikimas. Darbas, reikalaujantis daugybės šaltinių ir komandos jiems apdoroti. Žiūrėjimas platesniu žvilgsniu į numanomus problemas kalbininkus nei tam tikri individai.“¹⁰

Tiriamosios žurnalistikos patarimų knygoje „Story-based inquiry“ aiškinama, kuo tiriamoji žurnalistika skiriasi nuo įprastinės. Štai keletas pavyzdžių. Įprastinėje žiniasklaidoje informacija yra renkama ir publikuojama pagal savotišką ritmą: kas dieną, kas savaitę ir pan. Tiriamojoje žurnalistikoje informacija negali būti skelbiama, kol nebus susisteminta ir visiškai suvokta. Informacinėje žurnalistikoje pasitikėjimas šaltiniais

⁸ BROOKS, Brian S.; KENNEDY, George; Missouri Group; MOEN, Daryl; RANLY, Ron. *News Reporting and Writing*. Boston: St.Martin's, 1999, p. 382.

⁹ De BURGH, Hugo. *Investigative journalism. Context and practice*. London: Routledge, 2000, p. 17.

¹⁰ Forum for African Investigative Reporters. *Investigative journalism manual* [interaktyvus] 2000 [žiūrėta: 2015 rugpjūčio 10 d.] Prieiga per internetą: http://www.investigative-journalism-africa.info/?page_id=31

dažnai užgožia būtinybę tikrinti faktus, o tiriamojoje kiekvienas šaltinis privalo būti tikrinamas. Kalbant apie informacinę žurnalistiką, aukšti pareigūnai patys skelbia naujienas žurnalistams (pranešimai spaudai), siekdami asmeninių tikslų, o mintyje turint tiriamąją, – tie patys pareigūnai yra linkę nuslėpti informaciją, galimai kompromituojančią juos ar jų darbovietės interesus.¹¹

Lietuvoje tiriamoji žurnalistika dažnai painiojama su kita – analitine žurnalistika. Pastarąją būtų galima apibrėžti kaip „žurnalistikos kūrinius, kuriuose remiantis analizės metodais, aptariamoms, komentuojamos vidaus ir užsienio gyvenimo problemos, apibendrinami visuomeniniai reiškiniai. Remiamasi konkrečiais, visuomenės gyvenime reikšmingais faktais, tačiau nepasitenkinama vien paprastu informacijos konstatavimu. Stengiamasi paaiškinti faktų prasmę, reikšmę, atskleisti jų ryšį su kitais faktais, apibendrinti aptariamą temą“.¹² Matyt, taip atsitinka dėl to, kad analitinė žurnalistika, reikalaujanti nagrinėti problemas (ekonomines, socialines, politines), kartais tapatinama su žurnalistiniu tyrimu, nors šis iš tikrųjų reiškia, pirmiausia, numanomo nusikaltimo aplinkybių paiešką.

Žurnalistiniai tyrimai dar gali būti koreliuojami su kitu žanru – žurnalistiniais eksperimentais. Šie savo informacijos ieškos turiniu panašūs žanrai turi ir esminių skirtumų. Profesorės Rūtos Marcinkevičienės teigimu, „tai toks veiksmas ar procesas, kuriame dalyvauja savo tapatybės neatskleidęs žurnalistas, siekiantis per asmeninę patirtį išaiškinti jam rūpimus dalykus.“¹³ Jos nuomone, geriausi tokios žurnalistikos pavyzdžiai galima laikyti vokiečių Giunterį Valrafą, įvedusį ir kitą žanrą, – vaidmenų reportažą. „Juose žurnalistas pasakoja apie savo kaip persikūnijusio alkoholiko, benamio, pramonės gamyklų darbininko potyrius“.¹⁴ Profesorė rašo, kad žurnalistinis tyrimas nuo žurnalistinio eksperimento labiausiai skiriasi pasakojimo pobūdžiu. Remiantis profesorės pastebėjimais,

¹¹ HUNTER, Mark Lee. *Story-based inquiry*. UNESCO, 2001, p. 87.

¹² Žurnalistikos enciklopedija. Vilnius: „Pradai“, 1997, p. 22.

¹³ MARCINKEVIČIENĖ, Rūta. *Žanro ribos ir paribiai*. Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 144.

¹⁴ Ten pat.

žurnalistiniai tyrimai yra pilni faktų, duomenų, definicijų ir yra pateikiami ne naratyvo forma, o eksperimentas yra pasakojimas apie asmeninius išgyvenimus.

Tiriamosios žurnalistikos raidos bruožai pasaulyje ir Lietuvoje

Ketvirtosios valdžios vardą žurnalisto profesija užsitarnavo dėl savo įsipareigojimų visuomenei, tai yra: skleisti svarbią informaciją, kuri leistų piliečiams priimti politinius sprendimus. Toks požiūris į žurnalistiką pradėjo formotis bene prieš 300 metų. Tada Anglijos filosofas Johnas Lockas išsakė mintį, kad piliečiai turi būti informuoti apie valdžią, darbo sąlygas, kad galėtų reikšti savo pilietines teises.¹⁵

Pirmųjų žurnalistikos bruožų galima pastebėti dar senovės Egipto, Kinijos visuomenėse. Tačiau didelę įtaką informacijos raidai turėjo gerokai vėlesni laikai. XVI ir XVII amžiais suklestėjo prekyba, politika, ekonomika ir žinių sfera, o tai tuo metu lėmė pirmųjų laikraščių atsiradimą Prancūzijoje, Nyderlanduose, Anglijoje ir kitur.

Būtent Anglijoje XIX a. buvo atliktas vienas iš pirmųjų žurnalistinių tyrimų: 1885 m. žurnalistas Williamas Steadas Rytų Londone nusipirko 12-metę mergaitę, siekdamas patenkinti savo seksualinius poreikius. Jis buvo sučiuptas pareigūnų, nuteistas ir įkalintas. Iš tikrųjų, jis siekė ne išnaudoti merginą, o prisidengęs tokiu tikslu akis į akį susidurti su liūdnamą realybe, surinkti informaciją apie tai ir ją paskelbti. Vėliau paaiškėjo, kad toks žurnalisto darbas buvo reikšmingas kovoje su išplitusia vaikų prostitucija, kuri vėliau buvo sustabdyta.¹⁶

Iš karto po šio įvykio tiriamoji žurnalistika dar nebuvo labai populiari, piką ji pasiekė XX a. antroje pusėje: po Vatergeito – didžiausio politinio skandalo, kuris įvyko Jungtinėse Amerikos Valstijose. Tuo laikotarpiu Vokietijoje aktyvią savo veiklą pradėjo ir G. Valrafas.

¹⁵ De BURGH, Hugo. *Investigative journalism. Context and practice*. London: Routledge, 2000, p. 43.

¹⁶ Ten pat.

Lietuvos tiriamosios žurnalistikos bruožų spaudoje iki Nepriklausomybės atkūrimo išvelgti nepavyktų – tiek spaudos draudimo laikotarpis, tiek tarpukaris ar sovietų okupacinis periodas turėjo savitų politinių, socialinių, kultūrinių skirtumų, kurie neleido plėtoti demokratiškos žurnalistikos.

Nepriklausomoje Lietuvoje spaudos situacija pradėjo gerėti, buvo priimti žurnalistų darbą lengvinantys įstatymai, keitėsi senieji, radosi naujų ledinių. Vietoje laikraščio „Komjaunimo tiesa“ pradėtas leisti „Lietuvos rytas“, kuriame bent pirmą dešimtmetį buvo galima rasti žurnalistinių tyrimų.¹⁷ Pagiriamąjį žodį „Lietuvos ryto“ laikraščiui yra pasakiusi ir profesorė R. Marcinkevičienė – ji teigė, kad redakcijos pozicija tokios žurnalistikos atžvilgiu yra aiškiausia.¹⁸ „Respublikos“ laikraštyje, kurį 1989 m. pradėjo leisti Lietuvos sąjūdžio iniciatyvinė grupė, o 1990-aisiais jis ėjo kaip TTL¹⁹ dienraštis,²⁰ R. Marcinkevičienė taip pat yra radusi žurnalistinių tyrimų.²¹

Šiame leidinyje pirmais nepriklausomybės metais dirbo vienintelis Lietuvoje už savo žurnalistinę veiklą nužudytas Vitas Lingys. Šis žurnalistas tada dirbo vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoju, kuravo teisėtvarkos sritį ir rašė apie tuometinę „Vilniaus brigadą“ bei jos narių atliekamą nusikalstamą veiklą.

Dabar aiškiai matyti, kad internetas didelę dalį skaitytojų perkėlė į virtualią erdvę, kur vartotojus pasitiko naujos internetinės redakcijos –

¹⁷ VAINAUSKIENĖ, Bronė. *Laisvės skersvėjai. Geriausi „Lietuvos ryto“ žurnalistų tyrimai*. „Lietuvos rytas“, 2004.

¹⁸ MARCINKEVIČIENĖ, Rūta. *Žanro ribos ir paribiai*. Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 144.

¹⁹ „Respublikos“ leidėjų – Vito Tomkaus, Ryčio Tarailios ir Vito Lingio – pirmų pavardės raidžių trumpinys

²⁰ Naujosios žiniasklaidos formavimasis Lietuvoje (1988–1998 m.): monografija / Žurnalistikos institutas. Lietuvos žurnalistų sąjunga ; redaktoriai Dalia Dirvonaitė ir Vytas Urbonas. Vilnius: Lietuvos geležinkeliai, 2000, p. 26.

²¹ MARCINKEVIČIENĖ, Rūta. *Žanro ribos ir paribiai*. Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 144.

Delfi.lt, 15min.lt ir t. t. Nauji žiniasklaidos rinkos dalyviai medijų įtakos santykį perskirstė į daugiau dalių.²²

Tiriamosios žurnalistikos informacijos rinkimo ypatumai: G. Valrafo būdas

Giunteris Valrafas yra vienas iš žymiausių Vokietijos ir visos Europos tiriamosios žurnalistikos atstovų, nes po jo atliktų žurnalistinių tyrimų visuomenėje įvyko daugybė esminių pokyčių, kurie lėmė socialinę padėtį Vokietijoje. G. Valrafas aktyviai dirbo XX a. antroje pusėje, kai didžiąją Europos dalį buvo užėmusi Sovietų Sąjunga, kuri įvairias gyvenimo sritis valdė remdamasi savo filosofija, kuri, žvelgiant iš žurnalistinės pusės, vieta, skirtą laisvam žodžiui, užleido cenzūrai.

Per ilgą žurnalistinę karjerą, kuri tęsiasi iki šiol, G. Valrafas atliko ne vieną didelį tyrimą, kuriuo analizavo socialines vokiečių visuomenės problemas. Žurnalistas iš vidaus aprašė geltonosios spaudos laikraštį „Bild-Zeitung“, tyrė žmonių sekimą darbovietėse, siekdamas nustatyti žmonių tolerancijos lygį, apsimetė juodaodžiu.

Knyga „Pačiame dugne“ yra žurnalistų karjeros viršūnė. Ji išleista 1985 metais, išversta į 35 kalbas. Šioje knygoje G. Valrafas aprašo antisanitarines darbo sąlygas devinto dešimtmečio Vokietijoje, kuriomis turi tenkintis imigrantai iš Turkijos, Pakistano, Lenkijos. Be kita ko, jis rašo apie darbdavių bei vietinių vokiečių požiūrį į atvykėlius. Ir apie religinį paradoksą, kai save katalikais laikantys vokiečiai žiauriai ir negailingai elgiasi su kitataučiais.

Perkopęs 70-metį žurnalistas vis dar užsiima aktyvia veikla. Nuo 2007 metų savo straipsnius jis publikuoja gerą reputaciją turinčiame savaitiniame laikraštyje „Die Zeit“, 2009-aisiais atliko tyrimą apie valstybinėje geležinkelio kompanijoje „Deutsche Bahn“ taikomą metodą sekti darbuotojų veiklą internete. Tais pačiais metais jis atliko dar vieną

²² TNSLT, *Žiniasklaidos tyrimų apžvalga* [interaktyvus], 2014. [žiūrėta 2015 birželio 27 d.] Prieiga per internetą: http://www.tns.lt/file/repository/%C5%BDiniasklaidos%20tyrim%C5%B3%20ap%C5%BEvalga%202014_LT.pdf

socialinį tyrimą – užsimaskavęs kaip juodaodis jis tikrino vokiečių toleranciją. Rezultatai buvo stebinantys ir turėjo įtaką socialiniam klimatui.²³

Tiesa, mūsų šalyje nėra išleistos nė vienos G. Valrafo knygos, be to, ir informacijos apie ją lietuviškai rasti yra sunku.

Žurnalistinio tyrimo pristatymas knygoje „Pačiame dugne“

Giunteris Valrafas tyrimą pradėjo 1983-aisiais. Tada jis pasiskolino draugo turko vardu Ali tapatybę, nusigrimavo veidą ir, apsimitęs prastai vokiškai kalbančiu imigrantu, pradėjo ieškotis darbo. G. Valrafas taip sako: „*Kažkam tenka pasikeisti, kad atskleistų visuomenę; kažkas turi apgauti, kad sužinotų tiesą.*“²⁴

Ali iš Turkijos buvo žemiausios socialinės klasės darbuotojas, samdomas ir atleidžiamas, išnaudojamas, šmeižiamas ir visaip niekinamas. Žurnalistui teko dirbti įvairiausių sunkius darbus nedėvint šalmo, apsauginių drabužių, esant kenksmingoms sąlygoms. Tokiomis aplinkybėmis, termometrui fiksuojant septyniolika laipsnių šalčio, jam yra tekę keisti didžiulius vamzdžius ant stogų ar dirbti dulketoje statybvietėje pusę metro po žeme.

Neskaitant antisanitarinių sąlygų, kuriomis tenka dirbti imigrantams, bei darbdavių požiūrio, žurnalistas knygoje atskleidžia ir vietinių darbininkų, bendruomenės, bažnyčios ir vyriausybės požiūrį į atvykėlius.

Religinę tematiką knygoje žurnalistas aptarė sąmoningai, siekdamas išaiškinti ryšį tarp apsimestinio ir tikro dvasingumo. Pasinaudojęs personažu Ali, G. Valrafas nusprendė priimti krikščionybę, taigi kreipėsi į

²³ PILARCZYK, Hannah. *Criticism of New Racism Film: Journalist Goes Undercover to Discover Life as a Black Man in Germany* [interaktyvus]. 2009. [žiūrėta: 2015 balandžio 24 d.] Prieiga per internetą: <http://www.spiegel.de/international/germany/criticism-of-new-racism-film-journalist-goes-undercover-to-discover-life-as-a-black-man-in-germany-a-656569.html>

²⁴ WALLRAFF, Günter. *Lowest of the low*. London: Methuen, 1985, p. 2.

kunigus, prašydamas suteikti jam reikiamus sakramentus. Knygoje aiškiai atsispindi ne tik kunigų nenoras priimti imigranto į savo bendruomenę, bet kartais netgi agresyvus elgesys jo atžvilgiu, pavyzdžiui, vejant jį iš bažnyčios.

Knygoje žurnalistas nedaug pasakoja apie taikomus metodus informacijai rinkti, tačiau aprašo ir analizuoja savo išgyvenimus. Tarkime, skyriuje, kuriame jis dalinasi darbo restorane „McDonald’s“ patirtimi, pateikta faktų ir bendra apžvalga, susijusi su asmeniniais jo išgyvenimais, ir tai išskirta kitokiu šriftu. Pavyzdžiui, jis svarsto, kodėl šiame greitojo maisto restorane visų patiekalų skonis yra vienodas. *„Yra kelios priežastys, kodėl visko skonis toks pat. Tai yra Vartotojų asociacijos Hamburge „McDonald’s“ produktų vertinimas. „Skonis yra gausiai papildytas dirbtinių prieskonių. Gėrimai gausūs konservantų, prailginančių galiojimo laiką.“ Pieno kokteilių sudėtyje yra 22 proc. cukraus, o tai yra lygu 16 kubelių arba 40–45 gramams. [...] Edmundas Brandtas, JAV mėsos ekspertas, tikina, kad paprastas mėsos šonelis negali būti naudojamas mėsainiams gaminti, nes tokia mėsa dėl savo sudėties netenka formos. Todėl ji yra praturtinama druskos ir proteinų. „Jei mėsa per šviežia, – sako E. Brandtas, – ji turi per daug vandens mėsainiams gaminti“. Jei mėsa per sena, ji praranda spalvą.“²⁵*

Toks rašymo būdas leidžia skaitytojui labiau įsigilinti į kontekstą ir suprasti žurnalisto darbo specifiką.

G. Valrafo vaidmenys ir lietuvių bandymai

G. Valrafo žurnalistinis darbas glaudžiai siejasi su psichologiniu terminu *empatija*. Šis terminas nusako psichologo įsijautimą į kito žmogaus būseną.²⁶ Žurnalistine prasme empatija galima vadinti informacijos rinkimo metodu, kai žurnalistas apsimeta kitu žmogumi ir neatskleidžia savo asmenybės. Svarbu pabrėžti, kad šis žurnalistas savo

²⁵ Ten pat, p. 21.

²⁶ Bendravimo psichologija. Kauno technologijos universitetas, 2005, p. 97.

tyrimams visada pasirinkdavo vaidmenį iš socialiai pažeidžiamiausių visuomenės grupių ir taip atskleisdavo įsišaknijusias problemas.²⁷

Remiantis Stömstado akademijos Švedijoje bendradarbio Eriko Erikssono žurnalisto darbų apžvalga ir analize, G. Valrafas maskavosi atlikdamas visus savo tyrimus nuo šeštojo dešimtmečio.²⁸

Atlikdamas įvairių žanrų tyrimus (rašto ar vaizdo pobūdžio), žurnalistas naudoja technologijas, kurios leidžia įrašyti informaciją ir taip išsaugoti jos autentiškumą. O vėliau, atsiradus daugiau galimybių, pradėjo naudoti mažytes kameras. Taip jis galėjo būti tikras, kad reikalui esant jis galės apsiginti pateikdamas faktus, o tai jam ir teko daryti ne vieną kartą teisme. Iki šiol žurnalistas nepralaimėjo nė vienos bylos.²⁹

G. Valrafo vaidmenis E. Erikssonas skirsto į kelis laikotarpius:

1. Pasyvaus dalyvio ir stebėtojo vaidmuo, apimantis 1963–1969 metus;
2. Dalyvio „be pakvietimo“ vaidmuo, būdingas 1974–1975 metais;
3. Aktyvaus dalyvio ir stebėtojo rolė atsiranda maždaug nuo 1968 m., dažniau pasirenkama 1977 m. ir 1983–1985 metais;
4. Realybės fiksuotoju žurnalistas buvo 1983–1985 metais ir 2008–2009-aisiais;
5. Prie senųjų vaidmenų grįžtama 2007 m.;
6. Naujas požiūris: juodojo imigranto vaidmuo pasirenkamas 2008–2009 metais.

Kaip įtaigiausią *valrafinio* tyrimo pavyzdį, kuris buvo atliktas ne Lietuvoje, tačiau Lietuvos žurnalisto, galima paminėti Audriaus Lelkaičio

²⁷ KOCH, Martin. *German icon of investigative journalism turns 70* [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta: 2015 balandžio 21 d.] Prieiga per internetą: <http://www.dw.de/german-icon-of-investigative-journalism-turns-70/a-16274082>

²⁸ Darbdavių asociacija išleido įspėjamąjį raštą nesamdyti jokio asmens, panašaus į žurnalistą. Tamsūs perukai ir kontaktiniai lęšiai žurnalistui padėjo įkūnyti ne tik minėtą Ali, bet ir vaidinti iš Irano atvykusį darbininką Japonijoje. Puiki žurnalisto sveikata derėdavo su maskuotėmis, kurios pajaunindavo žurnalistą bene dešimčia metų.

²⁹ ERIKSSON, Erik. The Legendary Journalist Günter Wallraff – an Outsider who has Become an Insider in Mainstream German Media. *Acta Academiae Stromstadiensis*, 2012 rugsėjo 9, p. 13.

projektą, sukurtą kartu su BBC prieš 8 metus. Žurnalistas apsimetė emigrantu, atvykusi į Angliją dirbti fizinio darbo. Atlikdamas tyrimą A. Lelkaitis savo potyrius ne tik nufilmavo, bet dar ir aprašė.³⁰ Žurnalisto darbas sulaukė nemažai dėmesio ir Anglijoje, ir Lietuvoje.

G. Valrafo žurnalistikos realumas Lietuvoje

Išsiaiškinti, kokia tiriamosios žurnalistikos situacija yra Lietuvoje, kokius žurnalistus Lietuvoje galima pavadinti tiriančiais, ar iš viso tokių yra ir ar G. Valrafo tiriamoji žurnalistika Lietuvoje būtų įmanoma, padėjo žiniasklaidos, žmogaus teisių ir etikos ekspertai. Su šiais klausimais buvo kreiptasi į LRT generalinio direktoriaus pavaduotoją Rimvydą Paleckį, Žurnalistų sąjungos pirmininką Dainių Radzevičių, Lietuvos Žmogaus teisių stebėjimo instituto (ŽTISI) direktorę Dovilę Šakalienę, buvusį BNS direktorių ir vyriausiąjį redaktorių, dabartinį portalo *Faktai.lt* vyriausiąjį redaktorių Artūrą Račą, Visuomenės informavimo etikos komisijos pirmininkę Vaivą Žukienę, LRT žurnalistę Ritą Miliūtę, buvusį „IQ“ žurnalistą Mantą Dubauską, portalo *Delfi.lt* vyriausiąją redaktorę Moniką Garbačiauskaitę-Budrienę ir „M-1“ radijo Informacijos tarnybos vadovę Aureliją Gintautaitę. Apklausa vyko susitikus su respondentais arba susisiekus su jais elektroniniu paštu.

Tiriamosios žurnalistikos poreikis ir reikšmė

Bendra tendencija, kalbant su ekspertais, aiškiai matyti – tiriamoji žurnalistika ir demokratija yra glaudžiai susijusios, kadangi tiriamosios žurnalistikos funkcija yra valdžios kontrolė. Žiniasklaida, viešindama netinkamą žmonių veiklą, pavyzdžiui, nusikaltimus, atlieka ir tam tikrą prevencinę funkciją. Tačiau, kalbėdami apie tiriamosios žurnalistikos poreikį, pašnekovai nebuvo tokie vieningi.

³⁰ LELKAITIS, Audrius. *Joining the immigrant underclass* [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta: 2015 balandžio 21 d.] Prieiga per internetą: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk/6593469.stm>

ŽTSI direktorė Dovilė Šakalienė tikina, kad žurnalistikos, kaip ir jos atstovaujamos nevyriausybinės organizacijos, vaidmuo yra prilyginamas sarginiam šuniui. „Ji³¹ parodo didžiausias problemas, skausmingiausias pūlinius iš vidaus. Ir jei visuomenė neturėtų vidinės stebėsenos, politinės kontrolės funkcijos, kurią atlieka tiriamoji žurnalistika, ji labai daug prarastų, būtų nebrandi demokratinė visuomenė be šito“³², – sakė pašnekovė. Portalo Faktai.lt vyriausiasis redaktorius Artūras Račas taip pat sutinka, kad tiriamoji žurnalistika visuomenei gali atnešti daug naudos, tačiau jo pasakyme galima išvelgti ir skepticizmo. Pašnekovas abejoja, ar tokios žurnalistikos poreikis Lietuvoje apskritai yra: „Kai aš žiūriu į pagrindinius naujienų portalus, į jų pirmuosius puslapius, kurie yra toks indikatorius paklausos ir pasiūlos, nes internetinė žiniasklaida yra labai aiški – jinai mato, į ką orientuojasi skaitytojas, ir, atsižvelgdama į tai, siūlo skaitytojui būtent tai, į ką jis orientuojasi. Ir tie pirmieji puslapiai – iš 10 ar 8 naujienų yra nuo 3 iki 6 visiškos bulvarinės. Tai tas kelias klausimą, koks yra poreikis. Ir atsakymas labiau linktų į neigiamą pusę. Turint omeny, kad žiniasklaida internetinė yra verslas. Tai verslas reaguoja į paklausą ir pasiūlą. Ir jis siūlo tai, ko reikia skaitytojams. Aš neprisimenu, kada paskutinį kartą esu matęs tiriamosios žurnalistikos ar analitinės žurnalistikos – vietinės – straipsnių. Mano atsakymas būtų toks: nežinau, ar reikia.“³³

Dėl tiriamosios žurnalistikos poreikio abejoja ir Dainius Radzevičius. Jis įsitikinęs, kad tokios žurnalistikos poreikis visuomenėje iš esmės yra natūralus, tačiau šiuo atveju rezultatą jis vertintų labiau nei patį procesą, o tai suponuoja išvadą, kad tirti ir visuomenei pateikti reikšmingą informaciją gali bet kuris jos narys. D. Radzevičius taip pat sako, jog nereikia išgyventi, kad tiriamosios žurnalistikos dalis žiniasklaidoje yra mažesnė: „Jos mažiau yra tik dėl to, kad viso kito turinio žiniasklaidoje yra žymiai daugiau. Prieš šimtą metų žiniasklaidos buvo mažiau, turinio buvo mažiau. Visam tam turinį aš nemanau, kad tiriamosios žurnalistikos

³¹ Tekste cituojama pašnekovų kalba leidinio redaktorės netvarkyta.

³² TUBYS, Lukrecijus. *Giunterio Valrafo žurnalistikos tyrimų problematikos aktualumas*. 2015, p. 69. Bakalauro darbas. Vilnius. Vilniaus universitetas. 2015.

³³ Ten pat, p. 70.

*turėtų būti panašiai – tai yra absurdas. <...> Problemų valstybėje taip stipriai nedaugėja nei kartais, nei kiekiais, kaip gerėja ir įvairėja visas kitas gyvenimas – socialinis, ekonominis, vartotojiškumo kultūros atsiradimas. Negalima dėti proporcijos, kad vartojimas didėja, tai ir žurnalistikos vartoti daugiau. Aš netgi galvoju priešingai. Jei kalbama apie kokybiškesnę žurnalistiką, tai aš manau, kad jos mažesnis vartojimas yra didžiulis pliusas mums*³⁴, – sako D. Radzevičius mintyje turėdamas tai, kad vis tiek neįmanoma perskaityti ir perprasti viso Lietuvoje sukuriama žiniasklaidos turinio.

Nors tiriamosios žurnalistikos poreikis demokratinėje visuomenėje yra natūralus ir jos reikšmė šalies pilietiškumui yra didelė, pašnekovai abejoja, ar šios žiniasklaidos rūšies Lietuvai reikia labiau nei kitų. Taip jie teigia remdamiesi didžiųjų naujienų portalų pagrindiniuose puslapiuose skelbiama informacija, kurios nemažą dalį sudaro bulvarinio tipo naujienos, ir tuo, kad dėl technologinio pažangumo atsirado naujų galimybių skleisti informaciją.

Dabartinė tiriamosios žurnalistikos padėtis Lietuvoje

Kalbėdami apie dabartinę tiriamosios žurnalistikos padėtį Lietuvoje aktyvūs žiniasklaidos dalyviai ir ekspertai dažnai minėjo finansinius aspektus ir nuogąstavo, kad būtent dėl to Lietuvoje pasigendama kokybiškų tyrimų. Beveik visi pašnekovai sutiko, kad dabartinė tiriamosios žurnalistikos situacija Lietuvoje yra labiau neigiama nei teigiama. Išimtimi būtų galima laikyti M. Dubausko komentarą, kad šiuo metu Lietuvoje yra daugiau perspektyvų plėtoti tiriamąją žurnalistiką, nei kad buvo anksčiau – yra daugiau tarptautinių fondų, kurie galėtų paremti tokias iniciatyvas. Čia derėtų paminėti ir D. Radzevičiaus nuomonę, kad tiriamoji žurnalistika savo funkcijas pamažu perduoda kitiems medijos žanrams arba neprofesionaliems žurnalistams, kurie gali surinkti ir pavišinti medžiagą, o profesionalams tereiktų tik papildyti ją, patikrinti faktus. Jo žodžius būtų galima iliustruoti šių metų balandžio pa-

³⁴ Ten pat, p. 83.

baigoje pasirodžiusia žurnalistės, verslo konsultantės Gabijos Vaitkevičiūtės publikacija: emocingame, gyvame, dialogų ir palyginimų gausiame tekste autorė pasakoja apie savo patirtį dirbant vaikų socializacijos centre. Tekstas įkvepiantis – reikėtų gerokai paieškoti žurnalisto, kuris galėtų taip nuoširdžiai ir gyvai perteikti kitų istorijas.³⁵ Tekstas labai panašus į tai, ką G. Valrafas aprašė savo knygoje, tik žurnalistė, pramaišiu vartodama pirmąjį ir trečiąjį asmenis, tekste daug rašo apie kitų išgyvenimus, tačiau nepamiršta ir savųjų.

1 lentelė. Dabartinę tiriamosios žurnalistikos padėtį Lietuvoje vertina ekspertai

Ar bendrąją tiriamosios žurnalistikos situaciją Lietuvoje apibūdintumėte kaip labiau neigiamą nei teigiamą?	
Dovilė Šakalienė	Taip
Artūras Račas	Taip
Rimvydas Paleckis	Labiau taip, nei ne
Dainius Radzevičius	Labiau ne, nei taip
Vaiva Žukienė	Taip
Aurelija Gintautaitė	Labiau taip, nei ne
Mantas Dubauskas	Labiau ne, nei taip
Monika Garbačiauskaitė-Budrienė	Taip
Rita Miliūtė	Taip

Šaltinis: sudaryta autoriaus

R. Paleckis teigia, kad mūsų valstybė jauna ir neturtinga, o tiriamoji žurnalistika reikalauja didelių investicijų. Jis pažymi ir tai, kad beveik nė viena žiniasklaidos priemonė dėl lėšų trūkumo negali sau leisti samdyti klasikinės tiriamosios žurnalistikos komandos, o tos laidos (neva tiriamosios žurnalistikos) turi tik šios rūšies elementų. Jis, kaip ir A. Gintautaitė bei A. Račas, prisipažino, kad seniai jau teko skaityti ti-

³⁵ VITKEVIČIŪTĖ, Gabija. *Kaip aš dirbau socializacijos centre – juodas taškas vidur lapo* [interaktyvus]. 2015 [žiūrėta: 2015 balandžio 24 d.] Prieiga per internetą: <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/komentarai/gabija-vitkeviciute-kaip-as-dirbau-socializacijos-centre-juodas-taskas-vidur-lapo-500-498391>

riamosios žurnalistikos produktą, kur būtų profesionaliai, atsakingai, o ne užsakytai ką nors demaskuojama. R. Miliūtė pasidalijo išvalgomis, kad „žurnalisto darbas ir vardas yra kompromituojami kiekvieną dieną, tą daro pseudožurnalistika užsiiminėjantys žiniasklaidininkai, žurnalisto profesiją nuvertinę kai kurie leidėjai ir žurnalistai, taip pat politikai, dėl kurių sprendimų žiniasklaidos priemonės gyvena tokiomis ekonominėmis sąlygomis, kad „paleisti“ reporterį tirti vieną temą keletą savaitių yra nebeįsivaizduojama prabanga.“³⁶

R. Paleckis Lietuvoje taip pat pastebi diskredituotą tiriamosios žurnalistikos įvaizdį. Jis tikina, kad nors žurnalistinis produktas ir vadinamas tiriamuoju, visi jaučia ir supranta, kad tai – užsakyta žurnalistika. Jo teigimu, tai neturtingų valstybių bėda, kai pasiturintys verslininkai, siekdami savų tikslų, naudojami talentingais, tačiau neturtingais žurnalistais. Iš pokalbio su pašnekovu buvo galima suprasti, kad, jo akimis, tiriamosios žurnalistikos vardą menkina stora, nešvari, antižurnalistinė etiketė, o ją nuplėšti prireiks laiko. „Kai viskas suteršta, kai viskas sumalta, suvelta – labai sunku atpajinoti. O per tuos dvidešimt metų labai daug suvelta“, – konstatavo R. Paleckis.³⁷

Neigiamai tiriamosios žurnalistikos padėtį įvertino ir Vaiva Žukienė – ji, neskaitant jau minėtų priežasčių, išryškino uždaros *giminių* visuomenės problematiką.

Paprašius įvardyti dabartinius žurnalistus, kurie per pastaruosius 10 metų, jų manymu, atliko tokių tyrimų, buvo sulaukta nevienareikšmių atsakymų, o kai kurie išvis negalėjo prisiminti, kad būtų skaitę ką nors panašaus kaip galimą tiriamosios žurnalistikos atvejį: R. Paleckis prisiminė Gražiną Sviderskytę³⁸, Domą Burkauską³⁹. D. Šakalienė nurodė Ingą Saukienę⁴⁰, Laimą Lavastę⁴¹ (nors ir nesutinka su jos eti-

³⁶ TUBYS, Lukrecijus. *Giunterio Valrafo žurnalistikos tyrimų problematikos aktualumas*. 2015, p. 10. Bakalauro darbas. Vilnius. Vilniaus universitetas.

³⁷ Ten pat, p. 82.

³⁸ Televizijos žurnalistė, istorinių, dokumentinių filmų kūrėja.

³⁹ Žurnalistas, dirbęs įvairiose televizijose.

⁴⁰ Socialinės politikos, sveikatos aktualijų reporterė, dirba internetiniame laikraštyje *Delfi.lt*.

⁴¹ Žurnalistė, knygų autorė, dirbanti dienraštyje „Lietuvos rytas“.

nėmis nuostatomis) bei Dalią Gudavičiūtę⁴². R. Paleckis bei A. Račas paminėjo ir Rūtą Grinevičiūtę-Janutienę⁴³. Nors pateisina tikrai ne visus jos darbus, išvadas ar pozicijas, abu sutaria, kad dažnai jos darbuose galima rasti tiriamosios žurnalistikos apraiškų. Portalo *Faktai.lt* vyr. redaktorius dar galėtų išskirti Audronę Urbonaitę⁴⁴ ir jos istoriją apie Lolašvilį⁴⁵ bei Gediminą Gasiulį⁴⁶.

Atsakant į šį klausimą dažniausiai buvo minimos Audrius Lelkaitis⁴⁷, Šarūnio Černiausko⁴⁸, Ryto Staselio⁴⁹, R. Grinevičiūtės-Janutienės pavardės.

Remiantis tuo, kad pašnekovai, paminėję Rytą Staselį, iš karto patikslindavo, esą jo tekstai labiau siejasi su analitika, kad Audrius Lelkaitis, neskaitant 2013 metais pasirodžiusio filmo „Dingęs: Europos Sąjungos politinis gyvūnas“, viešojo erdvėje sunkiai pastebimas ir kad kai kurie ekspertai paminėjo atskirų žurnalistų pavardes arba išvis to nepadarė, galima daryti prielaidą, kad pripažintų tiriamosios žurnalistikos atstovų Lietuvoje nėra.

G. Valrafo žurnalistika Lietuvoje

Beveik visi pašnekovai apie galimą G. Valrafo metodų taikymą Lietuvos žurnalistinėje aplinkoje atsiliepė labai palankiai ir tikino, kad remtų tokias iniciatyvas, nors nė vienas negalėjo pasigirti daug žinantys apie šį vokiečių žurnalistą. Kalbant apie problemas, kurios negalėtų leisti

⁴² Dienraščio „Lietuvos rytas“ žurnalistė.

⁴³ „Lietuvos ryto“ televizijos žurnalistė, publicistinių laidų, knygų autorė.

⁴⁴ Žurnalistė, knygų autorė, dirbanti dienraštyje „Lietuvos rytas“.

⁴⁵ VIRELIŪNAITĖ, Lauryna. *Dešimt metų nuo Paksogeito pradžios: skandalas, kuris ilgam pasodino Rolandą Paksą ant atsarginių suolo* [interaktyvus]. 2015 [žiūrėta: 2015 rugpjūčio 2 d.] Prieiga per internetą: <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/desimt-metu-nuo-paksogeito-pradzios-skandalas-kuris-ilgam-pasodino-rolanda-paksa-ant-atsarginiu-suolo-56-381045>

⁴⁶ „Lietuvos ryto“ žurnalistas, rašantis informacinių technologijų ir mokslo temomis.

⁴⁷ Žurnalistas, dokumentinių filmų kūrėjas.

⁴⁸ *15min.lt* žurnalistas.

⁴⁹ „Verslo žinių“ žurnalistas.

tokiai žurnalistikai sėkmingai gyvuoti, buvo užsiminta apie nedidelę geografinę padėtį ir informacinį karą, tačiau pripažinta, kad šios problemos neturėtų įtakos sėkmingai plėtotis vaidmenų žurnalistikai. Beje, D. Radzevičius kiek skeptiškai pažvelgė į tokį klausimą, ar reali G. Valrafo žurnalistika Lietuvoje, suformulavimą. Jo teigimu, Lietuvoje tai vadinama „žurnalistas keičia profesiją“ ir tai yra įprasta, kaip ir žurnalistų darbas Seime. Vaiva Žukienė taip pat skeptiškai vertino tokios žurnalistikos plėtrą Lietuvoje ir neatmetė galimybės, kad tam didelę reikšmę turi tiriančio žurnalisto asmenybė, kaip antai G. Valrafas, „*kuri būtų pajėgi kūrybiškai spręsti šiuos klausimus ir sugebėtų apsiginti ir apginti savo veiklą*“.⁵⁰

Tiek R. Paleckis, tiek A. Račas sutiktų žurnalistui mokėti atlygį už tokius ilgai trunkančius tyrimus. D. Radzevičius mano, kad bet kokia tiriamoji žurnalistika yra redakcijos vizitinė kortelė. Pirmi du pašnekovai būtų linkę nustatyti tam sąlygas: reikėtų išsiskirti tikslus, numatyti laiką ir pabandyti juos įgyvendinti. Jei nesisektų, – nutraukti projektą, kad nebūtų iššvaistytos lėšos. A. Gintautaitė sako, kad pirktų tokią medžiagą, jei tik žurnalistas ją pateiktų. Tiek R. Miliūtė, tiek M. Dubauskas pabrėžė, kad samdytų tokį žmogų tik žinodami, kad geresnio būdo gauti informaciją nėra. Pastarasis pašnekovas dar paminėjo, kad geriausias būdas būti informuotam vis dėlto yra dirbti su šaltiniais, o ne lįsti į kito kailį.

Galima manyti, kad G. Valrafo žurnalistinių metodų taikymas Lietuvoje būtų realus – beveik 80 procentų apklaustų ekspertų pritarė G. Valrafo vaidmenų žurnalistiniams tyrimams. Tačiau norint, kad jie pasisektų, respondentų teigimu, reikėtų ne tik gerų žurnalistų ir išminčių redaktorių, bet ir finansinio saugumo, taip pat atidžiai rinktis regionus, kuriuose tie tyrimai būtų atliekami, nes pažįstamame krašte, pavyzdžiui, gimtinėje, galimybė identifikuoti žurnalisto asmenybę yra didesnė.

⁵⁰ TUBYS, Lukrecijus. *Giunterio Valrafo žurnalistikos tyrimų problematikos aktualumas*. 2015, p. 89. Bakalauro darbas. Vilnius. Vilniaus universitetas, 2015.

Temos ir jų įgyvendinimas

Dauguma pašnekovų it susitarę tvirtino, kad daugiausia tiriančių žurnalistų dėmesio reikėtų temoms, kur kalbama apie pinigus, ypač korupcijai, verslo ir politikos santykiui. V. Žukienė teigė, kad bet kuris profesionaliai ir nešališkai atliktas tyrimas praverstų Lietuvai, vienintelė D. Šakalienė laikėsi nuomonės, kad daugiausia dėmesio tiriamojame žurnalistikoje reikėtų skirti žmogaus teisėms ir jo padėčiai visuomenėje. Žmogaus teisių pažeidimų tema daugiausia ir rašė G. Valrafas.

A. Račas, D. Šakalienė ir R. Paleckis pastebėjo informacijos perteklių ir būtų linkę teigti, kad tiriamoji žurnalistika jame paskęsta. A. Račas tai traktuoja kaip pagrindinių naujienų laikraščių sprendimą pirmuose puslapiuose spausdinti bulvarines naujienas, kurių procentiškai yra visai nemažai. Kartu jis kelia klausimą: „Ar kas nors norės skaityti tiriamosios žurnalistikos tekstą apie neįgaliuosius, gaunančius socialinę pašalpą, kai šalia akį rėžia naujienos apie Burlinskaitę⁵¹ ar Gelažniką⁵²?“ D. Šakalienė, žinodama, koks yra informacijos srautas, per interviu pasiūlė planą, kaip reikėtų su tuo susidoroti: ji teigia, kad žmogaus smegenys geriau suvokia pakartotinę informaciją, todėl prieš pateikiant tyrimų rezultatus į eterį, reikėtų susitarti su tam tikromis organizacijomis ar asmenimis, kad pastarieji ir pasirodžius tokiai informacijai tą klausimą toliau keltų ar jį gintų. Taip tyrimas nebus pamirštas per kelias dienas ir atsiras daugiau šansų padaryti poveikį visuomenei.

Žurnalistiniai tyrimai korupcijos, žmogaus teisių ar kitomis temomis būtų laukiami, tačiau dėl informacijos pertekliaus tokios publikacijos gali nesulaukti tinkamo dėmesio.

Valrafinio tyrimo etikos klausimai

Beveik visi kalbinti ekspertai, užsiminus apie G. Valrafa, prabilo ir apie etiką. Vertinimų yra visokių, bet turbūt svarbiausia yra tai, kad žur-

⁵¹ Indrė Burlinskaitė yra „Mis Lietuva“ dalyvė, muzikos grupės „Kitokios“ narė. Dažnai aprašoma bulvarinėje spaudoje.

⁵² Marius Gelažnikas yra verslininkas, įvairių realybės šou dalyvis.

nalistas vadovautųsi etikos normomis, kertinėmis vertybėmis ir motyvacija.

V. Žukienė klausia: „Ar asmenybė, pasiryžusi sulaužyti visuomenėje bendru sutarimu priimtas normas, yra pajėgi, tegu ir neetiškais būdais, apginti visuomeninį interesą, kuris kartais toje visuomenėje dar net nebūna iki galo įsisąmonintas?“⁵³ Žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas ir Visuomenės informavimo įstatymas nurodo žurnalistui prisistatyti, prieš imant interviu. O ką daryti, jei žurnalistas anonimiškai nori atlikti žurnalistinį tyrimą? D. Radzevičius tvirtina, kad prisistatyti privalu ne visada. Jo žodžiais tariant, žurnalistas turi teisę neatskleisti savo tapatybės, jei renka informaciją apie galimai padarytą nusikaltimą. Deja, tokio įstatymo, kuris atleistų žurnalistą nuo įstatymuose apibrėžtos atsakomybės, nepavyko rasti. A. Gintautaitė G. Valrafo darbo principus laikytų pateisinamais, net jei šie kirstųsi su etika. M. Garbačiauskaitė-Budrienė taip pat pritaria, kad visuomenės interesas yra svarbiau už etiką. O R. Paleckis mano, kad tai žurnalistu sąžinės reikalas: „Jeigu tik jam (žurnalistui – L. T.) viduje nėra kažkokio sąžinės priekaišto, kad jis čia eina žinodamas, kad juo kažkas pasitiki, jį kažkas priima, o jis iš tikrųjų kasa duobę“.⁵⁴ Paklaustas, koks jo požiūris, pašnekovas patikino, kad svarbu atskirti, su kokiais žmonėmis teks bendrauti: vienaip teks elgtis, jei tam tikroje grupėje vyrauja mafijos, gaujos taisyklės, ir visai kitaip, jei organizacija politinė ir žmogiška. Jis taip pat nuogaštavo, kad kartais, kad pasiektum norimą rezultatą, privalu žaisti pagal tam tikro žaidimo taisykles, tad ir žurnalistui, kad pritaaptų prie tiriamosios aplinkos, veikiausiai gali prireikti paminti vidines nuostatas.

Pokalbiai su įtakingiausių, populiariausių žiniasklaidos priemonių vadovais ar žurnalistais, etikos ir žmogaus teisių ekspertais parodė, kad G. Valrafo metodais paremta tiriamoji žurnalistika Lietuvoje laukiama. Didžioji dalis kalbintų ekspertų ne tik sutiktų su tokio pobūdžio žurnalistika, bet ir paremtų norinčiuosius eiti šiuo keliu. Jie nemato prie-

⁵³ TUBYS, Lukrecijus. *Giunterio Valrafo žurnalistikos tyrimų problematikos aktualumas*. 2015, p. 89. Bakalauro darbas. Vilnius. Vilniaus universitetas.

⁵⁴ Ten pat, p. 80.

žasčių, kurios būtų būdingos tik Lietuvai, kodėl mūsų šalyje vokiečio metodai negalėtų būti taikomi. Tiesa, ekonominės problemos, pašnekovų supratimu, turi įtaką bendrai žiniasklaidos, ypač tiriamosios žurnalistikos, kokybei, todėl mūsų šalyje ši sritis yra menkai išplėtota: nėra nei žiniasklaidos priemonių, kurios aktyviai užsiimtų šiais tyrimais, nei tiriamosios žurnalistikos laidų, nei aktyvių, vienašališkai ekspertų įvertintų tiriančių žurnalistų.

Išvados

Atlikus tiriamosios žurnalistikos sampratos ir jos taikymo galimybių analizę šiandienėje Lietuvoje, paaiškėjo, kad šios rūšies žurnalistikos suvokimas yra daugiaprasmiškas ir varijuojamas – nėra visus požiūrius jungiančio, oficialiai pripažinto apibrėžimo, kas yra tiriamoji žurnalistika, kuoji skiriasi nuo kitokios analitinės žurnalistikos, kokius metodus turėtų taikyti tiriantis žurnalistas. Tokie suvokimo skirtumai lemia skirtingas interpretacijas, kas yra tiriamoji žurnalistika, ir žurnalistinį produktą, kurio profesionalai gali ir nelaikyti tiriamąja žurnalistika. Atlikus analizę bei remiantis žiniasklaidos ekspertų vertinimais, aiškiai pastebima, kad tiriamosios žurnalistikos laidos ar tekstai Lietuvoje dažnai neatspindi medijų profesorių paaiškinimo, ką galime vadinti tokio tipo žurnalistika, be to, Lietuvoje nėra viešai pripažintų tiriančių žurnalistų – ekspertų nurodyti asmenys artimesni analitinės žurnalistikos sričiai, ir tai dar kartą patvirtina mintį, kad skirtumų tarp tiriamosios ir analitinės žurnalistikos nedaug.

Tokiai situacijai įtaką turi ir istorinė Lietuvos žurnalistikos raida, nes praėjęs XX amžius lėmė kelių okupacijų, kurios turėjo savitą požiūrį į spaudą, pasekmes. Ypač didelę žalą Lietuvos žiniasklaidai padarė sovietinė okupacija, dėl kurios vienakryptės ideologijos siekta kontroliuoti valdžios kritiką ir nebuvo galima leisti nagrinėti jokių nusikaltimų, galimai daromų komunistinėje visuomenėje. Priežiūros tarnybos varžė ir spaudos laisvę, tad ilgainiui susiformavo nedemokratinės, ne sarginio šūns funkcijas atliekančios spaudos tradicijos, kurios ir lėmė svarbiau-

sios ir įtakingiausios, piliečių informatyvumu besirūpinančios žiniasklaidos rūšies – tiriamosios žurnalistikos stoką.

Nė vienas kalbintas žiniasklaidos ekspertas nebuvo išsamiai susipažinęs su G. Valrafo darbais ar jo asmenybe, bet aprašytiesiems metodams pritartų ir pagal juos dirbančius asmenis paremtų. Tik kyla klausimas, ar teigiamas požiūris į G. Valrafo darbo metodus atsiranda dėl numanomų teigiamų darbo rezultatų, pokyčių visuomenėje, ar dėl to, kad bet kuri iniciatyva, gerinanti žiniasklaidos kokybę, stiprinanti tiriamosios žurnalistikos pozicijas, yra pageidautina. Jų teigimu, daugiausia dėmesio reiktų skirti politikos ir verslo santykių temoms, be to, žmogaus teisėms. Tačiau ekspertai nuogaštavo, kad tiriamoji žurnalistika yra brangi, tad finansiškai nepasiturinčios žiniasklaidos priemonės negali investuoti į šios žurnalistikos rūšies plėtrą.

E. Erikssono teigimu, susidomėjimas G. Valrafo darbais dažniausiai juntamas tada, kai tam tikroje visuomenėje atsiranda socialinė įtampa ir vienoje visuomenės pusėje dominuoja liberalios, o kitoje – radikalios fašistinės jėgos. Remiantis dabartine situacija Lietuvos visuomenėje, kur bendruomeniškumo jausmas labiau siektinas nei esamas, galima daryti prielaidą, kad mūsų šalis anksčiau ar vėliau susidurs su skaudžiomis socialinėmis problemomis, kurias sprendžiant galėtų nemažai prisidėti išsamūs, nešališki žurnalistiniai tyrimai, panašūs į tuos, kuriuos Vokietijoje atliko G. Valrafas.

Įteikta 2015 m. birželio 27 d.

Literatūra

1. *Almanachas. Žurnalistika. 1990–2007*. Vilnius, 2008, 275 p. ISSN 0135-1345
2. Bendravimo psichologija. Kauno technologijų universitetas, 2005, p. 224. ISBN 9955-09-033-2
3. De BURGH, Hugo. *Investigative journalism. Context and practice*. London: Routledge, 2000, 315 p. ISBN 0-203-36080-X
4. BROOKS, Brian S.; KENNEDY, George; Missouri Group; MOEN, Darryl; RANLY, Ron. *News Reporting and Writing*. Boston: St. Martin's, 1999, 589 p. ISBN 031204768

5. Europos Komisija. *Skaitmeninės ekonomikos ir visuomenės indeksas*. [interaktyvus], 2015 [žiūrėta 2015 birželio 25 d.] Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/lietuva/documents/ip_digital_index_country_report_lt.pdf
6. ERIKSSON, Erik. The Legendary Journalist Gunter Wallraff – an Outsider who has Become an Insider in Mainstream German Media. *Acta Academiae Stromstadiensis*, 2012, rugsėjo 9, 13 p. ISBN 9789186607098
7. Forum for African Investigative Reporters. *Investigative journalism manual* [interaktyvus] 2000 [žiūrėta: 2015 rugpjūčio 10 d.] Prieiga per internetą: http://www.investigative-journalism-africa.info/?page_id=31
8. HUNTER, Mark Lee. *Story-based inquiry*. UNESCO, 2001, 87 p. ISBN 9 789231 041891
9. KOCH, Martin. *German icon of investigative journalism turns 70* [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta: 2015 balandžio 21 d.] Prieiga per internetą: <http://www.dw.de/german-icon-of-investigative-journalism-turns-70/a-16274082>
10. LELKAITIS, Audrius. *Joining the immigrant underclass* [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta: 2015 balandžio 21 d.] Prieiga per internetą: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk/6593469.stm>
11. MARCINKEVIČIENĖ, Rūta. *Žanro ribos ir paribiai*. Vilnius: Versus aureus, 2008, 303 p. ISBN 9789955341178
12. MARR, Andrew. *My trade. A short story of British journalism*. London: Macmillan, 2004, 405 p. ISBN 0 330 41192 6
13. Naujosios žiniasklaidos formavimasis Lietuvoje (1988–1998 m.): monografija / Žurnalistikos institutas, Lietuvos žurnalistų sąjunga; redaktoriai Dalia Dirvonaitė ir Vytas Urbonas. Vilnius: Lietuvos geležinkeliai, 2000, 280 p. ISBN 9986537576
14. PILARCZYK, Hannah. *Criticism of New Racism Film: Journalist Goes Undercover to Discover Life as a Black Man in Germany* [interaktyvus]. 2009 [žiūrėta: 2015 balandžio 24 d.] Prieiga per internetą: <http://www.spiegel.de/international/germany/criticism-of-new-racism-film-journalist-goes-undercover-to-discover-life-as-a-black-man-in-germany-a-656569.html>

15. TAPINAS, Andrius. *Andrius Tapinas apie „klikais“ gyvenančią internetinę žiniasklaidą*. Žurnalistika kitaip. [interaktyvus], 2011 [žiūrėta 2015 balandžio 22 d.] Prieiga per internetą: <http://www.zurnalistika-kitaip.lt/jiekkalba/andrius-tapinas-apie-klikais-gyvenancia-internetine-ziniasklaida>
16. TNS LT, *Žiniasklaidos tyrimų apžvalga* [interaktyvus], 2014 [žiūrėta: 2015 birželio 27 d.] Prieiga per internetą: http://www.tns.lt/file/repository/%C5%Bdiniasklaidos%20tyrim%C5%B3%20ap%C5%Bevalga%202014_LT.pdf
17. TUBYS, Lukrecijus. *Giunterio Valrafo žurnalistikos tyrimų problematikos aktualumas*. 2015. Bakalauro darbas. Vilnius. Vilniaus universitetas.
18. VAINAUSKIENĖ, Bronė. *Laisvės skersvėjai. Geriausi „Lietuvos ryto“ žurnalistų tyrimai*. „Lietuvos rytas“, 2004, 528 p. ISBN 9986448158
19. VIRELIŪNAITĖ, Lauryna. *Dešimt metų nuo Paksogeito pradžios: skandalas, kuris ilgam pasodino Rolandą Paksą ant atsarginių suolo* [interaktyvus]. 2015 [žiūrėta: 2015 rugpjūčio 2 d.] Prieiga per internetą: <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/desimt-metu-nuo-paksogeito-pradzios-skandalas-kuris-ilgam-pasodino-rolanda-paksa-ant-atsarginiu-suolo-56-381045>
20. VITKEVIČIŪTĖ, Gabija. *Kaip aš dirbau socializacijos centre – juodas taskas vidur lapo* [interaktyvus]. 2015 [žiūrėta: 2015 balandžio 24 d.] Prieiga per internetą: <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/komentarai/gabija-vitkeviciute-kaip-as-dirbau-socializacijos-centre-juodas-taskas-vidur-lapo-500-498391>
21. Žurnalistikos enciklopedija, Vilnius: „Pradai“, 1997, 606 p. ISBN 9986-776-62-7
22. WALLRAFF, Gunter. *Lowest of the low*. London: Methuen, 1985, 208 p. ISBN 04131968

The Revelance of Günter Wallraff's Investigative Journalism Problematics

Lukrecijus Tubys

Summary

This paper provides analysis of investigative journalism climate in Lithuania and possibilities whether Günter Wallraff's investigative methods could be applied in this country.

Due to that author interviewed various experts of media, human rights and ethics. They shared their opinion about what is the value of investigative journalism, what topic should be investigated the most, what are the most famous investigative journalists in Lithuania, could methods of G. Wallraff be used in this country and so on.

Article also answers who G. Wallraff is and what he is famous for as well as gives different definitions of what investigative journalism is, according to media scholars.

In addition to this, paper presents a short brief of history of investigative journalism in Lithuania and in the world and emphasizes the major development differences. Article also gives an interpretation why investigative journalism is lacking in Lithuania nowadays and what is needed in order to strength it.